

Két elfeledett hungarikum keletkezéséről

Johann Probst munkái az 1681. évi soproni királyné-koronázásról
és országgyűlésről (Bécs, 1682)¹

A 16–17. századi magyar országgyűlésekről és koronázásokról viszonylag kevés egykorú vagy közel egykorú önálló kiadvány jelent meg – nem számítva természetesen ezek közé a ceremóniákról a 17. századtól fokozatosan gyarapodó különféle röplapokat, nyomtatott hírleveket és *Neue Zeitung*okat, amelyek a Magyar Királyság legfőbb reprezentációs eseményét számos nyelven mutatták be a kontinens akkori nagyközönségének. Sőt, miként az újabb kutatások részben már felhívták a figyelmet,² I. József magyar király 1687 végi pozsonyi koronázása – Magyarországon sikeresen megkezdődött török uralom alóli felszabadítása közepette – a korabeli propagandában már több nyelven közzétett önálló kötetek formájában is kiemelkedő figyelmet kapott. Ám ugyanerről tanúskodnak a koronázás apropóján a korábbiaknál jóval tekintélyesebb számban készült érmek és emlékérmek is.³ Ezt megelőzően viszont csupán néhány olyan, önálló kiadványként napvilágot látott koronázási és országgyűlési beszámoló maradt fenn, amelynek szerzőjét is ismerjük. Ilyen például a II. Mátyás király 1608. novemberi pozsonyi szertartásáról Jeszenszky (Jesenius) János orvosprofesszor és politikus latin nyelvű kötete (Bécs, 1609),⁴ vagy Gonzaga Anna Eleonóra királyné 1622. július végi szertartásáról, az első soproni uralkodókoronázásról a császári történetíró, Sebastiano Forteguera olasz nyelvű leírása (Bécs, Matteo Formica, 1622).⁵

E sorba tartozik az a két hungarikum, amelyek a következő soproni királyné-koronázás, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna Terézia 1681. december 9-én tartott szertartása kapcsán egy bizonyos Johann(es) Probst tollából 1682-ben, Bécsben láttak napvilágot. Míg a Leopold Voigt (1650–1706) egyetemi nyomdájában megjelent német nyelvű kötetecske 10 fólió terjedelemben magát a királyné-koronázást mutatja be (címlapját lásd az első képen),⁶ addig a meg nem nevezett bécsi nyomdából kijött latin nyelvű kötet több mint másfél száz oldalon a teljes soproni koronázódiétát és közel harmincoldalnyi terjedelemben a királyné-koronázást tárgyalja.⁷ Bár

¹ A tanulmány az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatásával készült.

² G. ETÉNYI Nóra, *A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királyá koronázásakor*, Történelmi Szemle, 54(2012), 543–576; Rostislav SMÍŠEK, *Uherská korunovace Josefa I. jako prostředek symbolické komunikace*, Český časopis historický, 112(2014), 624–654; GYULAI Éva, *Gyermekkirály a Magyar Királyság trónján – I. József koronázásának (1687. dec. 9.) ikonográfiai reprezentációja*, Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon, 2(2015), II, 18–46. = <http://www.hermuz.hu/hom/images/latogatoinknak/history-journal/pdf/2_2015_2/Gyulai.pdf> [letöltés: 2016. február 27.].

³ Géza PÁLFFY, Ferenc GÁBOR SOLTÉSZ, Csaba TÓTH, *Coronatus in regem Hungariae...: Medaliile de încoronare ale regilor Ungariei / Coronatus in regem Hungariae...: A magyar uralkodókoronázások érmei*, ed./szerk. Krisztina BERTÓK, Cluj Napoca–Bp., Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei și Muzeul Național Maghiar, 2015, 117–141.

⁴ Johan[n]es JESSENIUS a Jessen, *Regis Vngariae, Matthiae II. coronatio*, Vienna, Ludovicus Bonnoberger, 1609 (App. H. 705/1). A műről újabban részletesen: Kees TESZELSZKY, *Az ismeretlen korona: Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*, szerk. CZIBERE Mária, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2009, 205–214.

⁵ Sebastiano FORTEGUERA, *Ragguaglio Della Felicissima Coronatione della Avgustissima Imperatrice Eleonora in Regina d' Vngheria segvita In Edemburgh alli 26. di Luglio 1622*, Vienna, Matteo Formica, 1622 (App. H. 802). Részletes feldolgozása: Otto G. SCHINDLER, *Egy „Commedia in musica” 1622-ben Sopronban – A Habsburg Birodalom első operaelőadása?*, Magyar Zene, 41(2003), 337–372.

⁶ [Johann PROBST], *Königliche Ungarische Krönung Der Allerdurchleuchtigsten, Grossmächtigsten Fürstin und Frauen Frauen Eleonora Magdalena Teresia, Römischer Kayserin, auch zu Ungarn und Böhmeim Königin... Auff dem allgemeinen Ungarischen Landtage in der Königlichen freyen Statt Edenburg, den neunnden Tag Christmonats im Jahr Ein tausend Sechs hundert Ein und achtzig*, Wien, Leopold Voigt, 1682 (App. H. 2130).

⁷ Joannes PROBST, *Comitiologia Hungarica Sempronensis, Hoc est Regia inauguratio Augustae Imperatricis Eleonorae Magdalenaе Teresiaе, Cum succincta recensione eorum, quae Sempronij Comitiorum tempore usque ad finem Anni M.*

nem tudjuk, hogy a két munka eredetileg hány példányban jelent meg, mindkettő számos közép-európai gyűjteményben fennmaradt. Sőt az utóbbinak nemrég egy olyan példányára is rábukantunk, amelyben 18. századi Révay- és Esterházy-ex librisek olvashatók.⁸ Az előbbi – teljesen érthetően – Révay Péter koronaőr 1613-ban Augsburgban megjelent latin koronatorténének, azaz a Szent Korona históriája első összefoglalásának a címlap verzóján olvasható idézete alatt foglal helyet.⁹ Am a következő oldalra bejegyzett Esterházy-ex libris sem igényel sok magyarázatot,¹⁰ hiszen a magyar arisztokrata família számára a soproni koronázódiéta örökre kiemelkedő jelentőséggel bírt. 1681. június 13-án Esterházy Pált ugyanis itt választották nádorrá, miként erről maga a kötet is részletesen (a 25–32. oldalakon) beszámol.

Noha a magyar országgyűlésről készült legfrissebb bibliográfia nem tud a két munkáról,¹¹ ezek nem ismeretlenek a kutatás számára. A soproni evangélikus egyháztörténész, Payr Sándor (1861–1938) a hosszabb latin összegzést több munkájában idézi, és mindkét kötetéről tud Kulcsár Péter (1934–2013) monumentális lelőhelyjegyzéke is.¹² Az utóbbi évtizedekben érdemi említés szintjén azonban csupán G. Etényi Nóra foglalkozott a német kötettel, amikor a 17. soproni országgyűléseknek a korabeli német sajtóban való megjelenését vette alapos vizsgálat alá. Megállapítása szerint „az udvar által kézben tartott propaganda utólagosan is megjelentette az 1681-es koronázás részletes leírását a bécsi könyvkiadónál, Leopold Voignálnál, Johann Probst előszavával. A királyné koronázásáról szóló művet I. József 1687. évi, szintén decemberi magyar királlyá koronázásával és Lipót feleségének császárnévé koronázásával egybefűzve is kiadták 1690-ben.”¹³ Probst latin kötete néhány éve egy reprinteket megjelentető amerikai kiadónál utánnomásban is napvilágot látott.¹⁴

Mindezek ismeretében érdemes nyomába erednünk, ki is az a rejtélyes Johann Probst, akinek a nagy könyvtári adatbázisok szerint is csupán e két, napjainkra nagyobbreszt elfeledett műve maradt az utókorra? S miként keletkezett a magyar uralkodókoronázások históriája szempontjából oly fontos német és latin nyelvű munkája? Egy a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-ban nemrég felfedezett, a tanulmány végén közölt levél segítségével – amelyet a koronázást megelőző napon, 1681. december 8-án Albrecht Graf von Zinzendorf ideiglenesen megbízott bécsi főudvarmester (*Verwalter des Obersthofmeisteramts*) saját kézírással magához a szerzőhöz intézett (lásd a második képet) – e rejtélybe, azaz a két nyomtatvány születésének körülményeibe pillanthatunk be. Sőt nyomozásunk eredményeként a német kötet szövegének, úgymond,

DC. LXXXI. acta, & Articulis conditis transacta sunt..., Vindobonae, [s. n.], 1682, a koronázás leírása: 100–128 (App. H. 2128/1. és App. H. 2128/2).

⁸ A kötet egy salzburgi antikváriumból került 2013 tavaszán az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport Szakkönyvtárába. Jelzete: 169.150/LP1.

⁹ „Ex Libris Caroli de Réwa.” – feltehetően Révay Károly, a neves bárói család szklabinjai-blatnicai ágából, akinek kéziratoss visszaemlékezései az 1740–1750-es évekből maradtak fenn.

¹⁰ „Ex Libris Comitissae Sophiae Ludovicae Amaliae Wilhelminae Crescentiae Eszterhazy de Galantha.” – Galántai Esterházy Zsófia Ludovika Amália Wilhelmina Kreszcencia grófnő bejegyzése – az íráskép alapján – a 18. századból, akit azonban a hatalmas Esterházy-családfán, sajnos, nem sikerült azonosítanunk.

¹¹ *Bibliográfia az Alkotmányról, az államról, az Országgyűlésről, a központi állami szervekről és a választási rendszerekről (1000–2014)*, összeáll. SOLTÉSZ István, 5., átdolg., bőv. kiad. Bp., Országgyűlés Hivatala, 2015.

¹² PAYR Sándor, *A soproni evangélikus egyházközség története: A reformáció négy százados jubileumára Gamauf Teofil soproni lelkész kéziratú hagyatékának felhasználásával, I, A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig*, Sopron, a soproni ág. hitv. evang. egyházközség, 1917. és *Diétai szállás Sopronban 1681-ben. Különlenyomat a „Soproni Napló” politikai napilap 94–102. számából*, Sopron, é. n., passim; *Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentiis ab initiis usque ad annum 1700 / A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*, comp./összeáll. KULCSÁR Péter. Bp., Balassi–OSZK, 2003, 421. A latin kötetet legújabbban használták: PÁLFFY Géza, *A Szent Korona Sopronban: Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*, Sopron–Bp., MNL Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára–MTA BTK TTI, 2014, 101., és PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Ünnep és teatralitás: Esterházy Pál nádorrá választása = Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás: Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő, Bp., reciti, 2015, 460–463.

¹³ G. ETÉNYI Nóra, *A 17. századi soproni országgyűlések a korabeli német sajtóban*, Soproni Szemle, 54(2000), 50–51, illetve újabb változata: *Sopron a 17. századi nagypolitikában = Sopron térben és időben (Sopron kapcsolatrendszerének változásai)*, szerk. TURBULY Éva, Sopron, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, 2002, 110–111.

¹⁴ A Nabu Public Domain Reprints kiadásában, év nélkül. 2014. évi szereményként egy példánya az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport Szakkönyvtárában: 170.261/LP1.

kéziratos eredeti példányát is sikerült azonosítanunk. E felfedezésekkel szeretnénk köszönetet mondani a kora újkori könyvkultúra kutatásának egyik legfőbb magyarországi irányítóját, Monok István barátunkat hatvanadik születésnapja alkalmából.

Probst szerencsére nem rejtette el magát olvasói elől. Bár a császár- és királynénak dedikált német nyelvű kiadványban nem nevezte meg tisztét, az I. Lipótnak ajánlott latin nyelvű diétakötet címlapján elárulta magát: „*Scriptis Suae Majestatis Aulae Secretarius Joannes Probst*”. A két hungarikum szerzője tehát nem volt más, mint a bécsi Habsburg-udvar akkori udvari titkára (*Hofsekretär, Hofsecretarius*). Ezt megerősíti az is, hogy Zinzendorf megbízott főudvarmester is ekként (*Herrn Secr[etario] Probst*) címezte neki soproni levelét. Az udvari titkárt viszont az újabb igazgatás- és udvartörténeti kutatások alapján nem nehéz azonosítani, különösen, hogy állandó fizetett udvari tisztviselőként az udvari fizetőmester éves számadáskönyveiben (*Hofzahlamtsbücher*) rendszeresen felbukkan. Probst titkári tisztét 1676. július 1-jétől 1686. április 30-i haláláig töltötte be, amikor szívroham végzett vele Bécsben.¹⁵

1636 táján született szerzőnk származásáról és tanulmányairól jelenleg sajnos semmit sem tudunk. Latin nyelvű munkája viszont komolyabb tanulmányokat feltételez. Ugyanezt valószínűsíti az is, hogy 1682 tavaszától a Birodalmi Udvari Kancellárián (*Reichshofkanzlei*) a latin titkári állást töltötte be, amihez 1684 októberétől a német titkári poszt is társult. Ez döntő jelentőségű információ számunkra, hiszen megmagyarázza, hogy az 1681. évi soproni eseményekről miért nem jelentett Probstnak semmiféle problémát két nyelven is beszámolnia. Egyrészt ő mind a bécsi udvartartás és a központi kormányzatszervek legfőbb nyelvén (németül), mind a magyar országgyűlés és a rendek hivatalos nyelvén (latinul) problémamentesen érintkezett. Másrészt udvari titkárként a diéta nagy részén és a koronázás idején is a nyugat-dunántúli szabad királyi városban tartózkodott. Azaz, a munkáihoz szükséges feljegyzéseket a bécsi Habsburg-udvartartás tagjaként az események egészen közvetlen szemtanújaként vethette papírra. Ez utóbbinak egyébként legkésőbb már 1671 nyaratól külső tagja volt, hiszen ekkortól Wenzel Eusebius von Lobkowitznak, a Titkos Tanács, majd a Titkos Konferencia elnökének (1665–1673), egyúttal Lipót császár akkori főudvarmesterének német titkáráként szolgált. Sőt az 1680-as években maga is részt vállalt a Titkos Konferencia jegyzőkönyvének vezetésében.¹⁶

Zinzendorf megbízott főudvarmester Probstnak Sopronban írt, alább közölt levele segítségével még a királyné-koronázás azon kulisszatitkaiba is betekintünk, amelyekről a diéta nyomtatott forrásai hallgatnak. Eszerint a bécsi udvartartás vezetője 1681. december 8-án elrendelte az udvari titkárnak, hogy Johann Georg Lenger udvari ceremóniáriussal és főkáplánnal (*Zeremoniär und Obersthofkaplan zu Hof*) ebéd után keresse fel Szelepcsényi György esztergomi érseket, hogy vele a koronázás egyházi rituáléját előre eligazítsák és gondosan rögzítsék. Levelében azt is tudatta, hogy I. Lipót szerint az *actum impositionis coronae* [regni Hungariae] az érsek feladata, míg az ünnepi szentmise többi részét Széchényi György kalocsai érsek végezheti. Levelét azzal zárta, hogy „es mus alles *exacte* beschrieben werden, damit morgen kein *disputat* ist.”

Erről a vitáról egyik hungarikumunk, ám ismereteink szerint az eddig feldolgozott korabeli nyomtatott hírlevelek sem tesznek említést, miként a diéta 20. század eleji alaposabb összefoglalója sem.¹⁷ Sőt Probst latin nyelvű beszámolója a koronázás előnapja kapcsán – a koronázási jelvényeknek a városházáról a császári szállásra való átszállítása mellett – egyenesen gondos előkészületről beszél.¹⁸ Pedig az udvari titkár természetesen tudott azokról a komoly nézeteltérésekről, amelyek az egyházi ceremónia kapcsán a magyar főpapok között szinte fellángoltak.

¹⁵ E forrásokra is építve részletesen Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2001, 246–248.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Vö. NÉMETH Sándor, *Az 1681. évi országgyűlés*, Bp., „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1915.

¹⁸ „*fiabat ad tantae celebrationem festivitatis diligens apparatus*”: PROBST, *Comitologia Hungarica Semproniensis...*, i. m., 100.

Egyfelől ezek elsimítását a rituálékban jártas udvari főkaplán segítségével éppen a főudvarmesteri levél rendelte el számára, másfelől a magyar püspökök vitájának leírását eddigi ismereteink szerint érdemben – nem tévedés – egyedül ő rögzítette. Mégpedig nem másutt, mint a Habsburg-udvar legfontosabb eseményeit és ceremóniáit dokumentáló, 1652-től induló bécsi *Zeremonialprotokoll*-sorozat¹⁹ negyedik kötetében, amelyet a korabeli gyakorlatnak megfelelően udvari titkárként ekkor épp maga vezetett. Azaz Probst eleget tett a főudvarmester parancsának és mindent gondosan dokumentált.

Eszerint december 8-án reggel heves vita robbant ki az idős Szelepcsényi esztergomi és Széchényi kalocsai érsek között a másnapi királyné-koronázás kapcsán. Ez azonban már a második vitasorozat volt a magyar főpapok között. December első napjaiban ugyanis már hosszasan egyeztettek arról, hogy egyrészt a királynéi házi korona fejre tétele a Szent Koronával való vállérintést – amely a szertartásban ugyancsak kiemelkedő ceremóniaelemnek számított²⁰ – megelőzi-e, vagy sem; másrészt az előbbi ki végezze el, hiszen Sennyey István veszprémi püspök (1659–1681) áprilisi halála után még nem nevezték ki utódját, pedig e feladat ellátása a középkori hagyományok szerint Veszprém püspökét illette. A vita során nemcsak az előző pozsonyi királyné-koronázás (Gonzaga Eleonóra Magdolna, 1655. június 6.) ceremóniális iratait, sőt Matthäus Cosmerovius róla megjelent német nyomtatványát, de Révay Péter koronaőr latin korona-, illetve országtörténetét (Augsburg, 1613 és Frankfurt, 1659), sőt a történetíró Franz Christoph Khevenhüller (1588–1650) évkönyveit is átnézték – miként mindezt ugyancsak Probsttól tudjuk, aki e tárgyalásokon szintén aktívan részt vett.²¹ A már szinte történeti kutatásnak nevezhető egyeztetés után végül úgy döntöttek, hogy a veszprémi püspök feladatait a nyitrai püspök és magyar kancellár (1679–1686), Gubasóczy János veheti át. A helyettesítés miatt azonban a korábbi szokásokkal ellentétében a házi koronát csupán a Szent Koronával való érseki vállérintés után helyezhette a magyar királyné fejére. Szelepcsényi érsek ugyanis makacsul kitartott amellett, hogy őt mint az ország első főpapját más püspök nem előzheti meg a ceremónián. I. Lipót végül engedett az idős primás akarátának, s a bekövetkező változtatást nem tudták be ceremóniális hibának.

A december 8-i, újabb vita ugyancsak az esztergomi érsek miatt robbant ki. A már nyolcvanadik évéhez közeledő főpap ugyanis annyira beteg volt, hogy sem állni, sem menni nem volt képes. Emiatt nem mutatkozott más megoldás, minthogy az általa másnap celebrálandó koronázómise alatti feladatait részben püspöktársainak engedje át. A Szent Koronával való vállérintést azonban mint „*coronans vel consecrator*” még e körülmények között is magának kívánta megtartani, a néhány nappal korábbi megegyezésnek megfelelően a házi korona feltételét viszont a kancellár–nyitrai püspöknek engedte át, sőt a mise celebrálásának túlnyomó részét is. A kalocsai érseknek csupán a császár melletti asszisztálást, tehát nem sok feladatot szánt. Az esztergomi érsekkel ugyan közel egy idős, ám még jobb karban lévő Széchényi György kalocsai érsek erre nagyon felháborodott, hiszen a magyar katolikus hierarchia második embereként rangon alulinak érezte mellőzését és a nyitrai püspök szerepének túlzott kiemelését. Ezért azt javasolta, hogy korábbi szokásoknak megfelelően a veszprémi püspököt helyettesítő kancellár csak a királynének asszisztáljon, a misét az érsek mozgásképtelensége miatt pedig maga celebrálhassa.²²

¹⁹ A forrásjegyzésre részletesen Mark HENGERER, *Die Zeremonialprotokolle und weitere Quellen zum Zeremoniell des Kaiserhofes im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv = Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, hrsg. Josef PAUSER, Martin SCHEUTZ, Thomas WINKELBAUER, Wien–München, Oldenbourg, 2004, 76–93. és *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800): Eine Annäherung*, hrsg. Ingrid PANGERL, Martin SCHEUTZ, Thomas WINKELBAUER, Innsbruck–Wien–Bozen, StudienVerlag, 2007, az 1681. évi diéta kapcsán: 233.

²⁰ Frissen vö. PÁLFFY Géza, *A magyar királynék koronázása a mohácsi csatát követő évszázadokban*, Veszprémi Szemle, 17(2015), IV, 11–14.

²¹ Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv [a továbbiakban: ÖStA Wien, HHStA], Hofarchive, Obersthofmeisteramt, Zeremonialprotokolle [a továbbiakban: ZA Prot.] Bd. 4, fol. 7v–9v.

²² *Uo.* fol. 18r–v.

A vita az idős főpapok között december 8. délelőttjén annyira elmérgesedett, hogy a főudvarmester segítségével egyenesen az uralkodónak kellett közbelépnie, hiszen a másnapi koronázás nyugodt lebonyolítása került már-már veszélybe. Ezt a pillanatot rögzítette a Zinzendorf-levél, amelynek tartalmát a *Zeremonialprotokoll* is teljességgel megerősíti számunkra. Eszerint a császár elrendelte, hogy ebéd után Lenger főkáplán mellett Probst udvari titkár keresse fel Szelepcsényi érseket, és állapítsák meg a mise alatti püspöki feladatköröket, nehogy másnap ebből zűrzavar támadjon.²³ Lenger és Probst hosszas gyözködésére Szelepcsényi érsek végül engedett, így az uralkodó akaratának megfelelően a koronázómise nagy részét a primás betegsége miatt a kalocsai érsek celebrálhatta. Hogy semmi félreértés ne lehessen, a főudvarmesteri rendeletnek megfelelően délután három órakor – a megbántott Széchényi érsek kivételével az összes magyar főpap jelenlétében – Probst mindent írásban rögzített. Nevezetesen egy 12 pontból álló latin nyelvű összesítésben (*Munia ecclesiastica obeunda*) foglalták össze a koronázómise alatt az egyes püspökök feladatait.²⁴ Szelepcsényit meghátrálásra bírták: így a nyitrai püspök csak a királynénak segédkezhetett, a misét túlnyomórészt a kalocsai érsek celebrálhatta. Az utóbbi második helye a magyar katolikus elitben így nem kérdőjeleződött meg, ám a régi szokások szerint a felkenés és a Szent Korona-érintés megmaradt a primás privilégiumának, aki a ceremónia során ráadásul mindvégig a szentély heraldikai jobb oldalán, azaz előkelőbb helyen ülhetett (bár köszvénye miatt egy biztonságosabb, hordozható karosszékben), mint a bal oldalon feladatait végző kalocsai érsek. Mindezeknek megfelelően véglegesítették a koronázás latin nyelvű rendtartását (*Series coronationis...*) is.²⁵ Lenger és Probst tehát eredménnyel járt, a botrányt sikerült elkerülni.²⁶

Az udvari titkár másnap is alapos munkát végzett. A december 9-i koronázási ceremóniát német nyelven igen részletesen dokumentálta: az esemény bemutatása a *Zeremonialprotokoll*ban végül *Coronatio Hungarica Imperatricis Eleonorae Magdalena*e címmel kereken harminc oldalt kapott.²⁷ Míg azonban a magyar főpapoknak az udvar számára is igen kellemetlen vitája – teljesen érthetően – nem került széles körben nyilvánosságra, ezt a szöveget hamarosan Közép-Európa-szerte olvashatták. Probst német nyelvű, nyomtatott koronázástörténetének ugyanis ez a kézirat vált törzsszövegévé. Az udvari titkár a következő hónapokban csak a saját magára vonatkozó néhány utalást hagyta el belőle, miután a császárnénak szóló másfél oldalas előszóval és az előkészületeket (elsősorban a Szent Korona Pozsonyból való átszállítását és soproni közszemlét)²⁸ összefoglaló néhány oldalas bevezetővel egészítette ki; elsősorban azzal a céllal, hogy – miként ajánlásában fogalmazott – a pompázatos magyar koronázás dicsősége és emléke az utókor számára is mindörökre fennmaradhasson.²⁹

Az udvari titkár tehát a *Zeremonialprotokoll*ban hivatalosan rögzített királyné-koronázási leírást tette közzé a német nyelvű nyomtatványban, 1682-ben. Majd ezt latinra átültetve, illetve az országgyűlésen elhangzott különféle beszédekkel és egyéb dokumentumokkal (sérelmek

²³ Zinzendorf levelét Probst szinte regeszta jelleggel kivonatolta: „Haben Ihr Kayserliche Majestät gnädigst befohlen, daz neben dero *Ceremoniario* und obristhoffcapelan Lenger der hoffsecretarius zum ertzbischofe gehen und die geistliche *functiones* in eine andere richtige ordnung bringen solte, auf daz folgendes tags keine *Confusion* darauß entstünde...” *Uo.* fol. 18v.

²⁴ *Uo.* fol. 19r–v.

²⁵ Különféle példányaira lásd: PÁLFFY Géza, *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon: Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, *Századok*, 138(2004), 1089.

²⁶ Az esztergomi és kalocsai érsek 1681 végi *praecedentia*-vitája nem egyedi példa uralkodókoronázásaink történetében. Hasonló zajlott le 1741-ben Mária Terézia királynő pozsonyi koronázása kapcsán is, amikor megromlott egészségi állapota miatt a közel nyolcvanesztendő Esterházy Imre hercegprimás-esztergomi érsek ugyancsak képtelen volt a hosszú koronázási mise celebrálására. Vö. újabban TÓTH Tamás, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*, Bp.–Kalocsa, METEM–Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2014, 239–243.

²⁷ ÖStA Wien, HHStA, ZA Prot. Bd. 4. fol. 20r–34v.

²⁸ Erre újabban PÁLFFY, *A Szent Korona Sopronban...*, i. m., 53–56.

²⁹ PROBST, *Königliche ungarische Krönung...*, i. m., fol. 2v.

jegyzékeivel,³⁰ a rájuk adott válaszokkal, a végső dekrétumokkal stb.) kiegészítve, azaz a teljes diétára kibővítve jelentette meg *Comitiologia Hungarica Semproniensis* címmel. Mivel pedig udvari tisztségviselőként és hivatalnokként meghatározó szerepet játszott az országgyűlés eseményein, a magyar főpapok vitáinak rendezésében és a ceremónia előkészületeiben egyaránt, azon már semmi csodálkoznivalónk sincs, hogy latin kötetében Révay Péter mindkét említett művére, sőt még Antonio Bonfini országtörténetére is több ízben hivatkozott.³¹ Hogy valóban közvetlen kapcsolat mutatható ki a három szöveg között, arra a számos, szinte szó szerinti szövegegyezésből terjedelmi okokból most csupán egyet emelnénk ki. Nevezetesen azokat a lokusokat, amelyek a királyné-koronázás csúcspontját, azaz a Szent Koronával való vállérintést, majd a házi korona fejre tételét mutatják be.

A Zeremonialprotokollban:

„Auf verrichtete abwaschung kamen Ihr Mayestät vor dem altar, knieten daselbst abermahl nider, und raichete der herr *Palatinus* dem herrn *Metropolitano* die Heilige Ungarische Kron, der solche Ihre Majestät eine kleine weille mit zuthun des herrn *Palatini* auf die rechte achsel gestellet, und nachdem er die gebether sambt dem *clero* darüber gesprochen, sie wider hinweg genohmen, und dem herrn *Palatino* zuruckhgegeben, der solche auff einem roth sammetten polster gehalten. Unterdessen hat der Fürst von Dietrichstein die haußkron von dem tische erhoben und dem herrn bischoffe von *Neutra*, ungarischen hoffcantzler dargeraichet, der nunmehr an statt und im nahmen des bischoffs von *Vesprim* als der königin cantzler der kayserin, die noch immer gekniet, auf das haubt gesezet. Und Ihre so dan der *consecrator* mit der gewöhnlichen *oration* in die rechte hand den scepter und in die linckhe den reichsapffel gegeben.“³²

A német koronázáskötetben:

„Als nun dises heilige Oel durch die Obstrist Hofmeisterin abgewaschen worden / kamen Ihr Mayestät wider zum Altar, knieten daselbst in der Mitte nider / und reichete der Herr *Palatinus* die Königliche Ungarische heilige Kron dem Herrn Erzbischoffe von *Gran*, der solche mit zuthun sein deß *Palatini*, (dem Ungarischen alten Herkommen gemäß) nur eine kleine Weile Ihre Mayestät, der neuen Königin auf die rehcte Achsel gestellet / und als die gewöhnliche Gebetter darüber gesprochen / sie wider hinweg genommen. Unterdessen haben Ihr Fürstliche Gnaden von Dietrichstein die kostbarliche Hauß-Kron von obbedeuteten Tische erhoben / und dem Herrn Bischoffe von *Neutra* Königlichen Ungarischen Hof-Cantzler dargereichet / der alsobalden an stat und im Namen deß abwesenden Herrn Bischoffs von *Vesprim* (deme sonsten dise Verrichtung / als der Königin ordentlichen Cantzlern / von Alters hero gebühret) auf das Haupt gesezet; der Herr Ertz-Bischoff von *Gran* hat darauf mit gewöhnlichem Gebette / Ihre Kayserlichen und Königlichen Mayestät in die rechte Hand den Königlichen Scepter / und in die lincke den Reichs-Apffel gegeben.“³³

A latin diétaleírásban:

„Quo peracto, rediens coram Consecratore Metropolitano noviter in genua procubuit. Tum Palatinus SACRAM CORONAM ex ara depromptam Metropolitano porrexit, atque una cum ipso dextro REGINAE humero (usu scilicet Pallonibus frequentato, ea

³⁰ Vö. Jean BÉRENGER, *Les « Gravamina » : Remontrances des diètes de Hongrie de 1655 a 1681*, Paris, Presses universitaires de France, 1973, 269–317.

³¹ A teljesség igénye nélkül PROBST, *Comitiologia Hungarica Semproniensis...*, i. m., címlap verző, 92. és 98–100. (Révay, 1613); 97. (Révay, 1659), 4. és 27. (Bonfini).

³² ÖStA Wien, HHStA, ZA Prot. Bd. 4. fol. fol. 26r.

³³ PROBST, *Königliche ungarische Krönung...*, i. m., fol. 6v.

ratione quae supratradita est) paulisper applicuit, removitque. Interea PRINCEPS DIETRICHSTEINIUS, Diadema familiare, e mensa memorata sublatum, Episcopo Nitriensi Regis in Aula Cancellario commisit, qui illud suis manibus loco Antistitis Besprimieensis (cui id officii tanquam Reginae cancellario, antiquitus competere notum est) vertici REGINAE AUGUSTAE imposuit. Consecrator autem dixit: *Accipe Coronam gloriae, ut scias Te esse Consortem Regni, populoque DEI semper prospere consulas, et quanto plus exaltaris, tanto amplius humilitatem diligas et custodias, in Christo JESU Domino Nostro. Tunc quoque ex Altari desumptum Sceptrum, Reginae manui dextrae, et auream cum eminente cruce sphaeram, sinistrae inseruit, ajens: [...]*³⁴

Így született meg a Magyar Királyság történetében újabban a 17. század negyedik kiegészítésének tartott³⁵ 1681. évi koronázódiéta latin nyelvű részletes leírása, illetve az udvar és a rendek kompromisszumát különleges módon megpecsételő királyné-koronázás önálló, német nyelvű kötetben megjelent bemutatása. S noha a ceremóniák háttérében lezajlott, olykor kellemetlen vitákat és heves konfrontációkat az udvari titkár, Johann Probst – teljesen érthető módon – nem teregette a nagyközönség elé, munkái mind a magyar parlamentarizmus- és koronázás-, mind a bécsi udvar- és propagandakutatás, sőt még a hazai historiográfia és könyvtörténet számára is kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Egyfelől latin kötete az egyik legkorábbi részletes és összességében hiteles nyomtatott beszámoló – természetesen elsősorban a Habsburg-udvar szemszögéből – egy kora újkori magyar diétáról. Másfelől német nyelvű koronázásleírása az egyik legrészletesebb forrás 17. századi királyné-koronázásaink megismeréséhez, miközben latin munkája elsőként közli egy magyar koronázási ceremónia templombeli alaprajzát,³⁶ amely a *Zeremonialprotokoll*ban ekkor ráadásul nem maradt fenn. Sőt, bár a 18. században már gyakran előfordult, hogy a bécsi udvar törekvéseinek megfelelően a *Zeremonialprotokollok* csaknem szó szerint megjelentek a korszak egyik legfontosabb sajtóorgánuma, a *Wienerisches Diarium* lapjain, jelenlegi ismereteink szerint ez a legkorábbi olyan önálló kötet, ami bécsi udvartartás e kiemelkedő jelentőségű forrássorozatából nyomtatott formában egy terjedelmes részt a nagyközönség számára is elérhetővé tett. Végül a magyar történetírás története szempontjából kiemelendő az is, hogy Révay Péter 1659-ben megjelent, nemrég új szellemben értékelt³⁷ országtörténetének egyik korai, bécsi udvarbeli recepciója is kimutatható Probst latin művében, amihez különleges módon éppen a magyar főpapok vitái járultak alapvetően hozzá. A napjainkra csaknem elfeledett 1682. évi hungarikumok így a magyar és közép-európai történetírás és könyvkultúra számára joggal érdemelnek figyelmet. Monok István előtt tisztelgve tanulmányunk ezt szeretne volna felkelteni.

Albrecht von Zinzendorf ideiglenesen megbízott bécsi főudvarmester (*Verwalter des Obersthofmeisteramts*) német nyelvű levele Johann Probst udvari titkárhoz (*Hofsekretär*),
1681. december 8., Sopron

Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofarchive,
Obersthofmeisteramt, Alte Akten Karton 5. fol. 394–395.
[Kurzíválva a német forráskiadási gyakorlatnak megfelelően
a gót betűs szövegben latin betűkkel szereplő szavakat jelöltük.]

³⁴ PROBST, *Comitiologia Hungarica Semproniensis...*, i. m., 112.

³⁵ Vö. PÁLFFY Géza, *A szakítások és kiegészések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban*, *Történelmi Szemle*, 57(2015), 59.

³⁶ Ez sajnos nem mindegyik példányban található meg. Egy szép, fennmaradt metszet: App. H. 2128/1. a 108. és 109. oldalak között.

³⁷ TÓTH Gergely, *Lutheránus országtörténet újsztoikus keretben: Révay Péter Monarchiája = Clio inter arma: Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*, szerk. Uő, Bp., MTA BTK TTI, 2014, 117–147.

Insonders geliebter herr Probst!

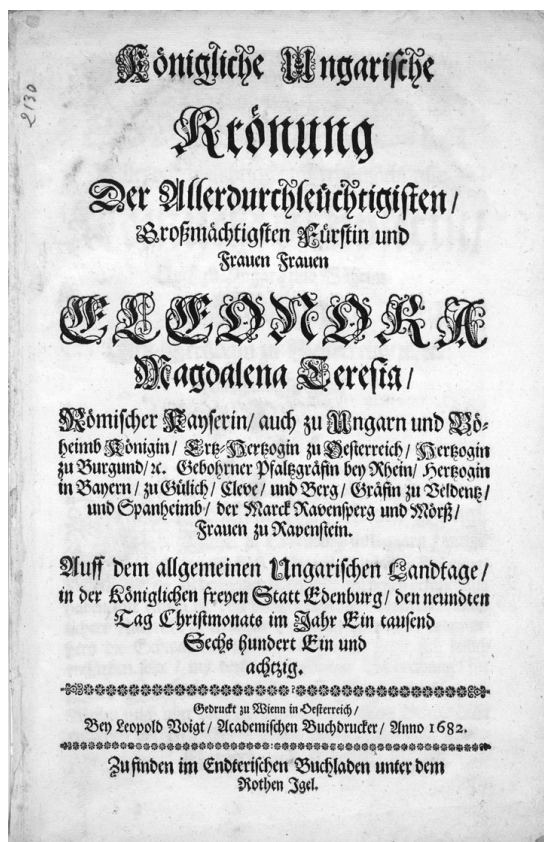
Ich bitte, der herr wolte gleich nach dem essen mit dem herrn *Caeremoniario*³⁸ zu dem herrn ertzbischofen³⁹ [sic!]⁴⁰ gehen und den *actum Coronationis* recht einrichten und bestendig beschreiben. Ihr Majestät vermein, herr ertzbischoff könnte den *actum impositionis Coronae* verrichten. Das ambt und die übrigen *caeremonien* konnte der ertzbischoff von Calaza⁴¹ verrichten. Es mus alles *exacte* beschrieben werden, damit morgen kein *disputat* ist. Gegen dem abend wolte ich selbst mit dem herrn reden.

Des herrn untertänigster

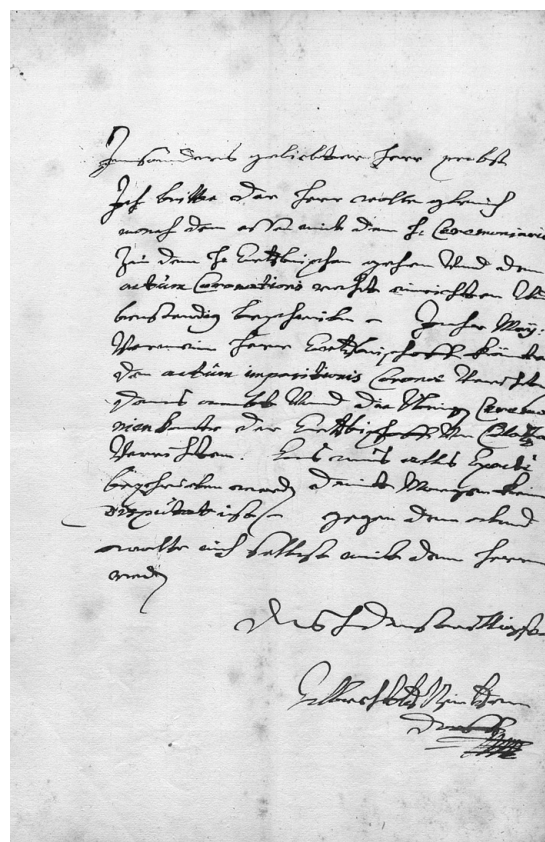
Albrecht von Zinzendorff manu propria⁴²

[A külzeten:] Herrn Secr[etario] Probst.

[Más kéztől, valószínűleg magától Probsttól:] NB. 8. Decembris 1681, praesentatae in prandio.

Johann Probst bécsi udvari titkár Eleonóra Magdolna Terézia 1681. december 9-i soproni királyné-koronázásáról beszámoló német nyelvű kötetének címlapja (OSZK Budapest, App. H. 2130.)

Albrecht von Zinzendorf megbízott bécsi főudvarmester levele Johann Probst udvari titkárhoz, 1681. december 8., Sopron (ÖStA Wien, HHStA Obersthofmeisteramt, Alte Akten Kart. 5. fol. 394–395.)

³⁸ Johann Georg Lenger (Langer) udvari ceremóniárius és főkaplán (1677–1684). Cölestin WOLFSGRUEBER, *Die k.u.k. Hofburgkapelle und die k.u.k. geistliche Hofkapelle*, Wien, Verlag Mayer und Comp., 1904, 154–159, 620.

³⁹ Szelepcsényi (Szelepcshény) György esztergomi érsek (1666–1685)

⁴⁰ Tollhíba Erzbischof helyett a következő szóra már előregondolva.

⁴¹ Széchényi György kalocsai érsek (1668–1685)

⁴² Albrecht VII. Graf von Zinzendorf (1619–1683) titkos tanácsos, bécsi udvari marsall (*Obersthofmarschall*) (1679–1683), aki 1681–1682-ben ellátta a beteg Johann Maximilian Lamberg főudvarmester (*Obersthofmeister*) (1675–1682) posztját is. Eduard STROBL, *Das Obersthofmarschallamt S. k. u. k. Apostol. Majestät*, Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1908, 174. és SIENELL, *i. m.*, 173–175.